

Német teák, orosz teák*

Hogy mi is lesz a hazatalálásból, tért vissza a kert s a folyópart felsejlő tragédiái elől a szalonba, ahol ekkor már, mintha csak vigaszképpen, egy hosszú ujjú, gyér szakállú orosz beszélt a fényről, Fjodor Mihajlovics Sorpin, elítélt terrorista: hogy nincs annál szentebb és irreálisabb konvenció. Mert az úgymond reális fény nem

Az itt következő részlet egy terjedelmes, sok szálon szőtt regény, az *Európa utolsó nyara* darabkája. Művemét egyaránt nevezhetném kaland- vagy éppen esszéregénynek – tekintve, hogy századunk legnagyobb kalandjai ezen a földrészen mégiscsak elválaszthatatlanul kapcsolódnak radikális és kétségbeesett bölcselkedésekhez, melyek legelvontabb mozzanataikban sem lehettek, egyáltalán nem lehettek österilek”. Ha pedig igaz az, hogy a francia forradalom elsősorban finom szalonok szellemes, majd mind mélyülő fecsegéseivel vette kezdetét; mennyivel igazabb lehet századunk történelmi monstrumaira, hogy embriókként bizony ott moccantak meg valamikor, művelt és zseniális és szenvedélyes dialógusokban, európai kis- és nagyvárosokban, szivarfüstben és teagőzben. Nos, efféle moccanásokat idéznek meg a következő lapok, elképzelt hőseit pedig mitikussá stilizálta az idő, a művelődéstörténet, az őket is legázoló történelem. Ebből fakad az utókor szomorú szabadsága is persze: ha semmiben, ebben legalább többet tudhatunk Simmelnél, Webernél, Bubnovnál, Blochnál, Szavinkovnál és persze a fiatal Lukács Györgynél is – tudjuk, hogy mindebből mi lett. Tudásunk szabadabbá tesz, s ha saját tévedéseinktől persze nem kímélhet is meg, egyáltalán nem, megsejtetheti azt a kétségbeesést, amit az úgynevezett európai tradíció végleges lezülése nyomán kellett megsejteniük e hagyomány egyedüli letéteményeseinek, akkor, amikor ez többé már nem volt tagadható: 1914 nyarán. Az itt következő részlet ebből a kétségbeesésből adna némi ízelítőt – bár még a reménykedés előidejűségében. Színhely: egy német egyetemi városka hírneves szalonja, amely ekkor még európai útkereszteződésen helyezkedik el. Időpont: az utolsó európai nyárelő.

rettenetes-e. És gondoljanak az ikonra, s benne valóság és abszolútum értéksorára. Értetlen csendben hallgatott el.

Őt követve pedig, sejtelmessé lágyítva az erre kiváltképp alkalmatlan német szavakat, egy gyermekarcú papnövendék beszélt, euklidészi észről, mely lám, Európa végzetévé válhat, ha egyszer Isten titkát nem foghatja fel, mi mást bizonyítana Dürer? s szólt volna még szabadság fölé helyezett értelemről, tudománnyal megsemmisített hitről, ám mind türelmetlenebb csend utalt arra, hogy az a különösen gyengéd vonzalom, mellyel a romantikájára sóvárgó németiség ezeket a gyakran mosdatlan, s rendszertelen műveltségű fiatalembereket egykor körülvette, voltaképpen saját magának szólt, fiatalabb önmagának természetesen, amikor még csak sejtés és természetadta idegenkedés lehetett mindaz, aminek értelmére az azóta eltelt idő kíméletlenül mondott igent, de amit ők megérteni, jó okkal, többé nem akarnak, és végre szabadon nem akarhatták, hogy Schölwink nem volt közöttük.

Aznap érkeztek mindketten, Párizsból tartottak Zürichbe, viaszosvászon táskájukat az előszobában megcsodálhatta Friedrich, s örömmel adta volna mindkét firenzei lakktáskáját egyetlen ilyen kopott és orosz holmiért, s akkor hirtelen mondott valamit az idős orosz, s ezután egyszerre hallgattak el. De volt még egy sokatmondó pillantásuk a hallgatás előtt, melynek nyomán a privát-docens, kit Hrisztofnak hívtak, hirtelen, gyerekesen elpirult.

Friedrich mindeddig önfeledten osztozott az oroszokra áradó gyengédségben, amit áhíttal és rajongással keverték irodalmi élményei, s hogy épp egy Fjodor Mihajlovics szólalt meg! a másik pedig papnövendék volt! nem értette hát a csendet. Áhíttával a nyárra készült talán, míg a többiek idegenségükkel készültek talán ugyanarra.

Ez a konok és tompa csend vetett véget azután a társalgásnak is: a duplán centrumtalan ellipszis mintha éppen dinamikájától vált volna meg, minden csak vélemény lett egyszerre, nem volt szivarfüstbe burkolt mosoly, félmondat, kérdés; felszabadultságuknak ez volt az ára: lassan részekre bomlott a mindig közös délután.

De itták a teákat egymás után, hogy mégse menjenek el innen, túlzottan könnyen. Friedrich akkor indult volna Peter után, s csak egy mondatra állt volna meg Emil Kasselnél, akivel közös szekrényt bérelt a könyvtárban, hogy holnap tehát, ismét, de nem mondhatta tovább, látta, hogy kitérne előle a férfi, mert vele szemben áll ironikus mosolyával Klaus Kraft.

És ez a mosoly akkor őt sem engedte, hogy menjen.

Klaus Kraft egy emelettel lejjebb lakott egyébként, így többnyire

késve, s sokszor háziöltönyben érkezett teára, míg Wagnerékhez nagyon is bejáratos volt; mindenhez, mindenkihez hozzáért, ha jöttment, s hangsúlyában, bármit mondott is, érezhető volt az irónia kissé emelkedő, éneklő tónusa; másként mintha beszélni se tudott volna.

A másik férfiről azt sem lehetett tudni: lakik-e egyáltalán, s hol van, amikor nem a könyvtárban dolgozik, reggeltől estig, az egyik ablak benyílójában, Friedrich kedvelt helyének közelében; szombatonként rendre eltávozott, míg vasárnap a közeli kávéház ablakánál mélyedt a hétvégére kikölcsonzott könyvbe; s nevében a Kassel nem szülő- vagy lakóhelyét őrizi-e, akkor pedig mindaz, ami identitásának záloga lehet, pusztán ennyi: Emil.

Senkivel nem beszélt többet, mint amennyi elkerülhetetlennek tűnt, tanítványai soha nem várták meg órája után, s ebbe a szalonba többnyire hallgatni járt el.

S az is meglehet, hogy mindaz, ami később, jóval később történt csak, tette emlékezetessé szavaikat.

Folytasd csak, kérlek, mosolygott tovább Kraft; s különös volt itt ez a tegezés.

Csak azt nem hiszem, hogy azzal, amit abszolútnak vélünk, mondta akkor és sietve Emil, és kitért Friedrich pillantása elől; bármiféle megformálás összeférhet, s ha ekként a történelmet vélénék abszolútnak, mondjunk le akkor arról, hogy érvényesen rajta hagyjuk a kezünk nyomát.

Az indulatok formálták szavait, melyek mintha mélyről szakadtak volna fel, s így sodródott visszafelé, gyerekkorába, mely Galícia peremvidékén vette kezdetét.

Talán ugyanezt mondtam volna, szólalt meg akkor halkán a másik; csak esendőségét illetően némi megbocsátással: hogy ha már amiben részünk lehet, azt abszolútnak semmiképpen sem vélhetjük, csak objektívnek, hát lássuk be: talán ez sem kevés, ám mivel mégis ebben élünk, vagy inkább ez él mibennünk, s ennek saját élete, hogy úgy mondjam, története is van, melyet azután jobb híján történelemnek nevezünk; hát éppen ebből gyűjthetünk erőt arra, hogy befolyásolni merjük.

És mintha egyetlen szavát sem mondaná igazán komolyan, úgy ragyogott arcán még mindig a mosoly.

Wagner akkor tért vissza, sietve és zaklatottan vágott át a teázók között; nagyon fogyott a tea! nem szólt semmit, senkinek, s bár nyitva hagyta az ajtót maga mögött, azon mégsem lépett be az asszony.

Mintha soha többé senki nem léphetne be, úgy vágott be ott a fény.

Kollégák voltak mindhárman: Schölwink asszisztenseként kezdett dolgozni két éve Emil, a vékony, szemüveges, magas homlokú bölcselő, s rendkívüli reményeket fűztek hozzá; habilitációja küszöbön állott, negyvenoldalyi, matematikai képletekkel zsúfolt dolgozatát a legnagyobbakéhoz hasonlították, bár még nem fejezte be; óráit becsülettel végigülték azok is, akik csak hallgatni tudták, érteni nem; de hát zsidó volt, s ez a privátdocensi cím elnyerése előtt mégiscsak akadálynak bizonyult.

Klaus Kraft a keleti, szláv vidékekről származott, jól beszélt oroszul, ennek, hírek szerint pályája alakulásában is szerepe volt; a jogtudományi karon kriminológiával foglalkozott először, majd onnan a tiszta lélektan tanulmányozása érdekében távolodott el, Bécsbe utazott, majd botrányokat követően továbbszökött; néhány elszámolatlan év következett Európában, Genfben állítólag rendőrségi hírek között is feltűnt a neve, visszatérve további tanulmányokat folytatott, s elviselhetetlen mosolya mégis, mintha időzjelbe tenne mindent.

Áltt akkor már Friedrich is, a távozás apályában.

De ha éppen ez az esendőség hajt minket arra, hogy valóságosnak véljük azt, aminek valóságos élete van, valóságosabbnak annál is, aminek ez a realitás tükörképe lehet pusztán, vagy torzrajza inkább: s amin kívül érvényesség még sincs?

Tehát, kérdezte Kraft és megfogta a másik férfi karját.

Színről színre, ahogy mondani szokás, felelte egészen halkan Emil Kassel. Addig pedig, s hogy valamiként ne kelljen viszonznia kollégája mosolyát, a padlót nézte, a szőnyeg mindig összekuszált rojtjait, s elhúzódott az érintés közeléből; egyszerűen ismerjük be, hogy csak azok között válogathatunk, miként vezethetjük félre magunkat. És a szégyentől egészen vörös arcát, homlokát emelte fel akkor, s mégsem Kraft, hanem Friedrich felé, akivel pedig pusztán a könyvtárban villant össze egyszer-egyszer a tekintetük, de jól sejtette: értik egymást.

És komoly jövés-menés is kezdődött körülöttük, hadd legyen minél teljesebb a szégyen! s Wagner tekintete is ott volt még, egy pillanatra, a távolból, ahogy átvillant a kiürülő termen.

De nincs-e némi hősiesség a becsapásnak ebben a gyaláztatásban, mégis?

És ha van.

Hogy a halandók és esendők között, akik vagyunk, mondta hirtelen tagoltan és mosolytalanul Kraft; nem az egyetlen lehető-

ség-e, persze ha némi részvétet érzünk irántuk, hogy a fogalmánál fogva megfoghatatlan és viszonyíthatatlan távolságában, és akár: tudatában berendezzünk egy bizony megfogható, ha úgy tetszik: tárgyiasított világot, tökéletlent és tévedésekkel telít, ám amely mégsem kényszerít az elérhetetlen utáni bémult vágyakozásra, ahogy a létezés meggyalázásának minduntalan átélésére sem.

Ahogy nem feszült már mosolyra az arca, egyszerre megláthatta arcán Friedrich azt a színt: a bőr szürkéjét talán, amelyből Kraft történetének titkára pillanthatott: hogy börtönben is ült.

És akkor már csak az utolsó következtetést vond le, kérlek, mondta Emil, s visszafogott izgalmától még éneklőbb, még idegenebb lett a hangja itt; és az nem más, mint hogy az abszolút helyére az objektívet ülteted, tessék, de hiszen erről volt szó, ez a ti történelmek!

És akkor csaknem lángoló arcában, más fényekkel égő szemei mintha magukhoz húzták volna két tenyerét, azzal a mozdulattal, amellyel a péntek esti gyertyagyújtás idején fedte el anyja tekintetét mindig, ám ez itt egyszerre a szégyen gesztusává lett, azé a szégyené, amelybe Emil nemsokára bele is halt, nem ilyen egyszerűen persze, de belehalt, nem lett ez másként.

De akkor már csak hárman voltak a szalonban: Emil, Kraft és Friedrich: mintha ez is a szégyenhez tartozott volna, hogy magukra maradtak.

És később, jóval később, túl ezen a végeérhetetlen délutánon, mintha már csak ketten ültek volna a szalonban: Kraft és Friedrich, és ekkor már titkok sem maradhattak, s ez fejezhette be a teákat, mindörökre.

Az oroszok sem voltak ott már akkor.

Egy egész korszak telt el addig az alkonyatig, és mégis: egyetlen délutánon belül; és totálisan és pusztítóan. Mintha mindenképpen Emilnek kellett volna, hogy igaza legyen, rettenetesen, s halála nem szólt másról, csak hogy szégyellte ezt az igazát, annyira szégyellte, hogy elment a háborúba azután, lemondani róla.

Vászontáskáikat sietve kapták fel az oroszok, s el kellett kísérniük Hrisztofort egy darabon, s többen nem jöttek, a lengyelek sem jöttek; helyette jött a nyár, az utolsó, majd az őszi, egy egészen másik világ ősze.

Az oroszokat addigra internálták, vagy hazatértek és bevonultak mind, akik itt teáztak egykor, ezen a délutánon, s vallásbölcseletről disszertáltak az itteni egyetemen: Antikrisztusból, Nagy Inkvizítorból, Dosztojevskijből, Szolovjovból; a misztikáról előadó, ítélet alatt álló privátdocensnél; aki ment felfelé a hegyre, egy egészen másik

hegyre, mint ahol a költő lakott, de ez is következménye volt a délutánoknak, bár nem csak a neckarsburgiaknak, hanem korábbiaknak, távolabbiaknak, melyekből másképpen ugyan, de történelem lett, mégis.

A fiáról hoztak hírt az érkezők.

Valamikori pétervári teázások emlékét is hozták, amikor odafent, egy hetedik emeleti lakásban, a Kilátóban! ahogy nevezni szerették, szűk és kopott bútorok között, darabokra tört süvegcsukor és sűrű teafőzet mellett ültek és beszéltek hajnalig, amikor ágyúlövés jelezte a dagályt, távolból látszott a Péter-Pál erőd, túl a ködön; nem volt más, csak az ülés és a szavak, ostya sem, közeli akadémia sem és társasági rítus sem; de rettenetes és halk szavak voltak, szenvedélyes gondolatmenetek és a szenvedélyek összeesküvései, a papírtapéta és a vászonnal behúzott bútorok között; odalent széles utakon túl nagy kert lélegzett, s be lehetett sétálni a Vlagyimirszkajáig, s talán az esték, viták és séták sem voltak vétlenek abban, amikor barrikádokat emeltek, tüntetők fogadkoztak, kiáltoztak és énekelni kezdtek templomi zászlók alatt; majd lövöldözés következett, s ahogy egy reggel lenéztek a szédítően tágas utakra, ahonnan lépcsőről lépésre kiszorították a lázadókat, még látták, ahogy egy gyerekkocsi gurul, bukdácsolva és magára hagyottan a csillogó kockaköveken; majd eltűnik a fényben és a füstben, a mélység irrealitásában.

Amikor a zendülés után visszaállt az úgynevezett rend, a hetedik emeleti lakás bölcselei és vitatkozói közül sokan utaztak külföldre, nem csak saját akaratukból, s végleg; mások gyilkosságokra szövetkezett csoportokat alakítottak, hogy akár magányosan teljesítsék be azt, ami kollektíven elbukott.

És még annyi volt talán ezeknek a hajnalba oldódó pétervári délutánoknak a konklúziója, s azt vitték magukkal a menekülők, svájci, német és francia városokba is, csaknem tíz éve akkor! hogy ha igazságuk nem erősebb is a történelemnél, ám sokszorosan érvényesebb; hogy vereségük igazolása készülődik már az Apokalipszis végső elszámolásában; hogy nincs szentebb hit, mint a nihilizmus végső kétségbeesése; tételesen fejtették ki mindazt, ami Dosztojevskijnél vízió volt, paródia vagy regényesség: s az emigráció hosszas irrealitásában csaknem vallássá vált hitük amalgámja, s ebben egységesek maradtak, ha minden egyéb szétsodorta is őket: lelkialkat, társaság, környezet vagy éppen a hit.

S hogy éppen a privátdocens nem térhetett vissza Pétervárra többé, a lassan érlelődő amnesziával sem, ez mintha a felelősség fintora volna csak: az idős férfi ráébresztése szavai nem gyógyuló

következményeire a bíróság tévedésének formájában, mely távollétében ítélte száműzetésre és vagyonelkobzásra őt, egykori grófot: politikai konspirációk és gyilkosságok vádjával, egy híres perben.

Magas volt, ősz, ment fel éppen a hegyre, s azonos nevű fia: Pavel Pavlovics volt a bűnös, ki akkor már évek óta svájci tüdőszanatóriumok bentlakója volt, s akiről hírt várt. Neki tehát így kellett végleg Neckarsburgban maradnia.

Schölwink és Wagner kollégája volt, az előbbi ő kalauzolta évekkel azelőtt a pétérvári, cári Rembrandt-gyűjteményben, s micsoda kínokat állt ki a vásznak előtt! Utóbbi oroszra tanította, amikor társadalomkutatói lelkesültsége a társadalomalakítóévá változott volna, politikai események hívására.

Teázni is eljárt a folyóparti villába, olyankor egy régi kertből ereszkedett alá, s oda tért vissza, sokszor már a sötétben.

És az, ami történt a teázások része volt és a történet része lett.

S különös volt, bár talán csak emlékek különös, ezen a késői, alkonyatba nyúló délutánon, hogy egykor valamennyien ott teáztak: Párizsba szökött anarchisták, a pétérvári egyetem teoretikus fenyerekei, száműzött terroristanók, Svájcban meditáló szociáldemokraták, akikhez egyébként ez a két, nyomában ziháló orosz utazott. Mintha mindannyian elfáradtak volna a vitákban. Korábban, mint a németek.

Az elsők között jött el ide, majd egyedül maradt azok közül, kik egykor zavarodott boldogsággal érkeztek Európába, hogy egyszerre habzsoljanak fel mindent, ami az ő frissen elhagyott szellemi középkoruk, s az itt frissen éledő huszadik század között mégiscsak megtermett békésebb tájak gondolkodásában; szépek voltak, idegesek és sorsukká lett történelmüktől elgyötörtek; akaratlanul is válássá változott számukra minden, amit átélni módjukban állt: szegénység, Hegel, szerelem, s főként az új, európai eszmék, melyek egyszerre borították el őket akár legellentéteesebb konklúzióikkal is; szellemi vonzásukat erotikussá fokozta ez a ragyogó naivitás, melynek végén azonban nem csömör következett, ritkán a kétségbeesés, inkább a megvetés; hogy ez a filozófia ott kezdődik, ahol az értelem hajótörést szenvedett, s jó volt, hogy éppen akkor lehetett eltávozniuk ebből a világból, amikor megelégtették hamis ábrándjait, melyeket felszínesnek éreztek, tarkának, hidegnek és anyagba zúllott gazdagságában boldogítóan idegennek. Ő azonban nem távozhatott, helyettük is marad, kitart, úgy érezte akkor; s habilitálnia is sikerült, Wagner közbenjárására azután.

A fia festő volt, tüdőbeteg, s merényletek kiagyalója egykor;

nyaralójukban berendezett titkos nyomdájukban államellenes röpiratokat sokszorosított; hosszú, csaknem szerelmes hevületű leveleit bontatlanul küldte vissza Neckarsburgból Svájcba.

A peterhofi kis ház, s a kert annyira hiányzott neki, hogy azt a dombon felépítette, mégis.

Egy egész nemzedéknek kívánt volna válaszolni akkor, nem egy tagjának, legyen bár vér szerint fia! akik egészen hamis következtetéseket vontak le a teákból s a Kilátóból, egészen hamisakat!

Egy nyomdással cirill betűket faragtatott Neckarsburgban, s vásárolt egy idős nyomdagépet; egy komor és exkluzív revüt kívánt kiadni, hogy legalább tudják meg, mit hagynak el, amikor a történelembe bocsátkoznak. Csak éppen pénze nem volt, hogy finanszírozni tudja ezt az imperatív kétségbeesést; a géppel, betűkkel, nyaralóval nagyjából elfogyott a vagyona, ahhoz pedig, amit fia gyógykezelésére szánt, nem kívánt nyúlni.

Amikor ezt a különös, tavaszi teadélután követően a vászonkofferes oroszok felkísérték a kertbe; akkor tudta meg, hogy a fia árulta el a csoportjukat, most már bizonyos, ezért tartóztattak le mindenkit akkor, azonnal.

Állt a fiatal, rügyező nyírfák között a kertkapuban, hallgatott.

A revü a millenáris misztika s a messianizmus különszámával indult volna, bevezetőjében Hrisztofor a gondolkodás patriarcháinak nevezte a misztikusokat, kérdéseiket pedig a bölcselet feltehetően kérdéseinek, melyek nélkül azonban érvényes gondolkodás nem létezhet; a filozófia lelkiismerete, úgy is mondhatná.

Ezeknek a különös kiejtéssel suttogó, komor oroszoknak hinni kényszerült, annál is inkább, mert mindeddig fiának Svájcba pénzt küldhetett, mégpedig a súlyosodó betegség nyomán mind többet; társai, akik még nem szöktek meg a száműzetésből, még levelet sem kaphattak Szibériában.

A lelkiismeret nélküli bölcselet szép optimizmusával szemben fejtette ki, másfél íven, ennek a nem teremtményekre szabott, s mégis elviselésre ítélt súlyos közvetlenségnek mély pesszimizmusát.

Ha pedig áruló volt, akkor nem küld több pénzt. Nem tudta volna megcáfolni a bizonyítékokat. A felszabaduló kezeltetési költségekből kiadta a revüt.

Logosz, ez volt a címe.

Ajtós Éva

Max Bill emlékére